

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРА КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті досліджено основні підходи щодо визначення сутності та структури фінансового сектора держави та регіону. Проаналізовано динаміку базових показників розвитку фінансових корпорацій Київської області. Визначено проблеми функціонування фінансової сфери області та запропоновано пріоритетні напрями підвищення її ефективності.

The main approaches to the determination of the essence and the structure of the financial sector of the state and region are investigated in the article. The dynamics of the basic indicators of development of the financial corporation's of Kyiv region is analyzed. The problems of financial scope functioning in the region are determined and the priority ways of improving its efficiency are suggested.

Ключові слова: фінансовий сектор, банківські установи, кредитні спілки, страхові організації, фондові біржі, інвестиційні компанії, недержавні пенсійні фонди.

Key words: financial sector, banks, credit unions, insurance companies, stock exchanges, investment companies, pension funds.

ВСТУП

В умовах глобалізаційного розвитку економіки України ключовим завданням державної політики в економічній сфері на сучасному етапі є розбудова ефективного, суверенного та конкурентоспроможного фінансового сектора. Ефективність цього сектора означає його здатність забезпечувати реальний сектор економіки необхідними фінансовими ресурсами та фінансову підтримку соціального розвитку країни. Суверенність — це його здатність до самодостатнього розвитку, протидії негативному впливу інших країн на внутрішню фінансову політику України та механізми формування і розподілу фінансових ресурсів, а також здатність до нейтралізації загроз світових фінансових криз. Конкурентоспроможність фінансового сектора характеризується можливістю забезпечувати доступ вітчизняних економічних агентів до міжнародних фінансових ресурсів і ринків, а також конкурентоспроможністю, власне, фінансових корпорацій на світовому ринку капіталу.

Проте, процес дослідження фінансового сектора України потребує регіонального підходу, оскільки на обласному та районному рівнях простіше удосконалити механізм ефективного розвитку всієї фінансової системи країни. Саме теоретико-практичні основи формування високорозвинених умов функціонування фінансового сектора певного регіону зможуть відіграти роль прискорювача соціально-економічного розвитку України до рівня розвитку провідних країн світу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблеми дослідження функціонування фінансового сектора України та її регіонів висвітлені у працях багатьох відомих науковців. Серед них: Бланк І.О., Ватаманюк З.Г., Кириленко О.П., Коваленко Ю.М., Лондар С.А., Міщенко С.В., Науменкова С.В., Пересада А.А., Смагін В.А., Фещенко В.М., Хомаківська В.П., Хомутенко А.В. та ін. Проте, не дивлячись на значну кількість досліджень та публікацій, залишається багато невирішених прагматичних проблем ефективного функціонування фінансових корпорацій на регіональному рівні.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета дослідження — визначити сутність та структуру фінансового сектору економіки держави та регіону, проаналізувати основні показники діяльності фінансових інститутів Київської області та сформулювати передумови підвищення їх результативності з урахуванням сучасних умов розвитку вітчизняної та світової економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ

Відомий англійський економіст Дж. М. Кейнс у своїй книзі "Загальна теорія зайнятості, відсотків і грошей" зап-

ропонував умовно розділити економіку на фінансовий та реальний сектори. На його думку, фінансовий сектор — це, по суті, ринок грошей. У вигляді ціни на цьому ринку виступає облікова ставка або відсоток, який позичальники сплачують кредиторам. Також на ринку грошей існує попит (залежність обсягу коштів, які позичальники готові позичити, від облікової ставки) та пропозиція (залежність обсягу коштів, які кредитори згодні позичати, від облікової ставки). Основним джерелом пропозиції грошей виступають заощадження, які за допомогою фінансових ринків стають інвестиціями [1]. Отже, фінансовий сектор — це основа інвестиційного розвитку як держави в цілому, так і окремого її регіону чи суб'єкта господарювання, що займається фінансово-господарською діяльністю на національному та (або) міжнародному фінансовому ринках.

Тим не менш, в інвестиційному словнику "фінансовий сектор" розглядається як мережа фондових фірм, які надають фінансові послуги комерційним і роздрібним клієнтам. Цей сектор включає в себе банки, інвестиційні фонди, страхові компанії та нерухомість [2]. Сутність даного визначення переважно проявляється в діяльності фінансових корпорацій провідних країн світу. Проте у найбільш загальному розумінні тлумачення фінансового сектора можна спостерігати у працях І. Бланка, де дану дефініцію визначено як ринок, на якому об'єктом купівлі-продажу виступають різноманітні фінансові інструменти та фінансові послуги [3]. Прихильники інституційного підходу щодо визначення фінансового сектора, зокрема С. Науменкова та С. Міщенко, розглядають його як складову фінансової системи, що характеризує участь відповідних інституціональних одиниць відповідної адміністративної території у процесах переміщення грошових ресурсів між кредиторами та дебіторами [4]. У своїх дослідженнях Ю. Коваленко розглядає фінансовий сектор як набір інститутів, інструментів і законодавчої бази, що дають змогу укладання угод у формі взяття і погашення боргів, тобто кредитів [5]. Автором також висвітлено теорію про те, що сьогодні в українській та іноземній літературі не сформувалися сталі загальноприйняті підходи щодо класифікації фінансових установ, що формують фінансовий сектор економіки. Це пов'язано з тим, що більшість авторів просто перераховують основні види фінансових інститутів, які склалися у певних країнах, і об'єднують їх на свій розсуд у більшу або меншу кількість груп [6].

Проте, відповідно до вітчизняного класифікатора інституційних секторів економіки, до фінансових корпорацій належить Національний банк України та інші депозитні корпорації, фінансові посередники та допоміжні фінансові організації, а також страхові компанії та недержавні пенсійні фонди (рис. 1) [7].

Отже, фінансові інститути формують сприятливе економічне середовище на певній території та потребують регіонального аналізу основних показників діяльності фінансових організацій. Фінансовий сектор регіону — це важлива сфера регіональної економіки, яка включає в себе фінансові корпорації, які, головним чином, займаються формуванням та розподілом фінансових активів, а також фінансовим посередництвом. На нашу думку, доцільно проаналізувати діяльність таких суб'єктів фінансового сектора Київської області, як: банківські установи; страхові організації; кредитні спілки; фондові біржі; інститути спільного інвестування та недержавні пенсійні фонди.

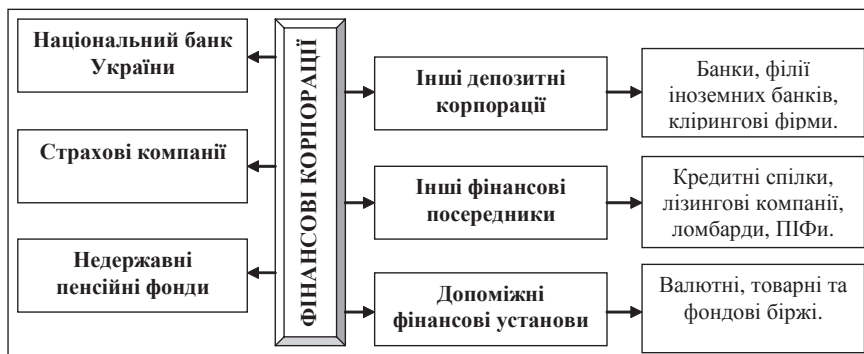

Рис. 1. Базові елементи фінансового сектора

Базовим елементом фінансової галузі економіки будь-якого регіону чи будь-якої країни є банківська система. У класичному вигляді вона складається з двох рівнів: рівня центрального банку (переважно з державною формою власності) та мережі комерційних банків акціонерної, кооперативної та приватної форми власності. В Україні банківська система складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і функціонують відповідно до чинного законодавства. Що стосується банківських масштабів Київщини, то слід зазначити, що, незважаючи на зниження окремих показників (обсяг активів, кредитного портфеля, зобов'язань), у банках області відбувалися якісні зміни, створюючи підґрунтя для подальшого розвитку. Аналіз кількості банків області за період з 2008 по 2010 рік характеризувався тенденціями росту, незважаючи на те, що ліцензії на здійснення банківських операцій отримувались досить варіативно, зокрема у 2008 році 88,2% банків області мали ліцензійне право займатися фінансово-господарською діяльністю, у 2009 році — 93,4%, а в 2010 році — 89,5% (рис. 2).

У 2010 році активи банківських установ Київщини зменшилися на 2,4%, а кредитні вкладення — на 4,3% у порівнянні з 2009 роком. Основним фактором зниження даних показників можна вважати вилучення балансів 6 банків, після прийняття рішення про їх ліквідацію. Відзначимо, що переважну більшість кредитів позичальники банків отримували на поточні потреби, а частка кредитів в інвестиційну діяльність складала близько 23% від загальної заборгованості за кредитами [9].

Позитивним фактором є зростання довіри населення до банківської системи, що створює підґрунтя для розширення пропозиції кредитів та депозитів. У 2010 році депозити населення в цілому збільшилися на 12,1%, або на 8229,4 млн грн. Зростання відбулося за рахунок коштів як у національній валюті, так і в іноземній валюті (відповідно на 22,1% та на 5,8%). Важливо зазначити, що на дохідність банківських установ все ще продовжує чинити тиск низька ділова активність підприємств та необхідність формування банками резервів за кредитами, що обслуговуються неналежним чином. У зв'язку з цим фінансовий результат діяльності банківських установ Київської області за 2010 рік був від'ємним і склав -14,1 млрд грн. проти -35,2 млрд грн. за попередній рік [10]. Таким чином, для закріплення позитивних тенденцій та надання їм незворотного характеру важливе значення матиме поліпшення фінансового стану позичальників банків на фоні подальшої стабілізації економіки та активна робота, спрямована на підвищення якості активів та зміцнення довіри вкладників.

Аналіз діяльності страхових компаній Київської області, проведений на базі звітних даних Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг [11], свідчить про те, що динаміка страхових платежів у 2009 році зросла на 7,6% у порівнянні з 2008 роком, а в 2010 році зменшилася на 24% у порівнянні з попереднім періодом, що стосується страхових виплат та страхових відшкодувань, то їх обсяги знизилася на 8,4% у 2009 році по відношенню до попереднього року та збільшилися на 51,4% у 2010 році, порівняно з попереднім періодом (табл. 1).

Показник рентабельності основної діяльності страхових компаній досить істотно збільшується у 2009 році (майже на 100%) по відношенню до 2008 року, а вже у 2010 році діяльність страхових організацій області характеризувалася збитковістю. Це пов'язано з такими явищами у вітчизняній економіці, як зниження ліквідності ак-

тивів страховиків, недостатній рівень резервування, різке зниження платоспроможності страхових компаній, девальвація гривні, демпінг тощо. У своїх дослідженнях С. Лондар та А. Шіріян пропонують заходи щодо реалізації ефективно фінансово-економічної політики на страховому ринку, основними з них є розроблення сучасних моделей оцінювання платоспроможності на основі оцінки ризиків, підвищення прозорості процесу страхового нагляду, на державному та регіональному рівнях зобов'язати страховиків публікувати в повному обсязі щорічну бухгалтерську звітність та відомості про їхніх керівників і власників у друкованих виданнях та Інтернеті [13]. Також потрібно підвищити контроль за діяльністю страхових компаній та створити доступні для громадян регіональні консалтингові центри при страхових установах з приводу надання та перевірки правомірної інформации щодо підписання договорів страхування.

Кредитна кооперація функціонує у фінансовому секторі економіки, механізм якої передбачає спільне заощадження членам кредитного кооперативу власних грошових коштів та взаємне кредитування за рахунок цих коштів на взаємовигідних засадах або розміщення коштів у низькоризикових фінансових інструментах. Провідну позицію серед учасників ринку кооперативного кредитування займають кредитні спілки. У поглядах А. Хомутенко базисно сформовано механізм діяльності кредитних спілок, який полягає у тому, що вони залучають капітали населення у вигляді депозитів, що на сьогодні зробити набагато простіше та вигідніше, ніж отримати кредит від комерційного банку: по-перше, тому що можна уникнути процедури, яку вимагає банк для надання кредиту; по-друге, "реальний" власник кредитної спілки самостійно вирішує, в якому розмірі йому встановити відсоткові ставки за вкладами [11]. Отже, особливість кредитних спілок полягає в тому, що вони є водночас і однією з форм кредитних кооперативів, які функціонують на кооперативних засадах, і фінансовими установами.

Тенденції функціонування кредитних спілок Київської області у 2010 році характеризувалися збільшенням сум на-

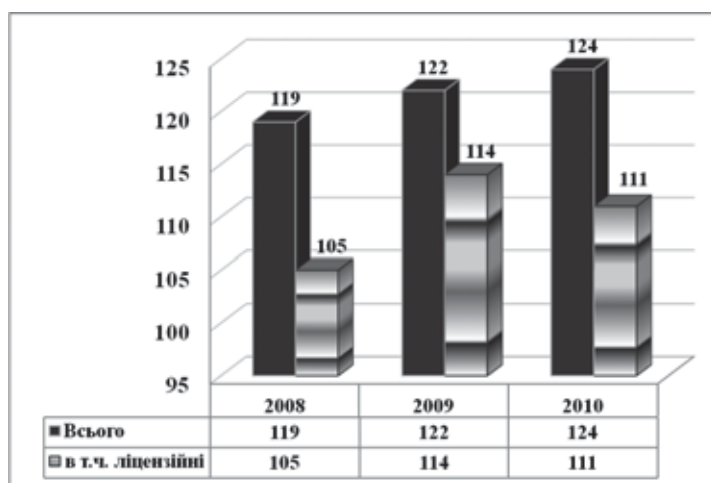

Рис. 2. Структура банківського сектора Київської області*

* Побудовано за даними: [8].

Таблиця 1. Аналіз основних показників діяльності страхових компаній Київської області (тис. грн.) [12]

Показники		Період			Приріст. %	
		2008	2009	2010	08/09	10/09
Страхові платежі (премії, внески)		491,9	529,5	402,5	7,6	-24,0
Основні доходи	Дохід від реалізації послуг з видів страхування, інших, ніж страхування життя	358,8	343,9	237,6	-4,2	-30,9
	Дохід від реалізації послуг зі страхування життя	-0,02	0,13	0,45	-750,0	246,2
	Фінансові доходи	19,2	29,3	19,2	52,6	-34,5
	Інші операційні доходи	11,04	21,9	62,5	98,4	185,4
Страхові виплати та страхові відшкодування		108,02	98,9	149,7	-8,4	51,4
Основні витрати	Витрати, пов'язані з укладанням та пролонгацією договорів страхування	29,02	22,3	45,5	-23,2	104,0
	Витрати, пов'язані з регулюванням страхових випадків	1,9	1,6	2,4	-15,8	50,0
	Адміністративні витрати	67,9	73,4	58,5	8,1	-20,3
	Інші витрати, що належать до собівартості реалізованих послуг	3,8	3,8	8,5	0,0	123,7
Результат основної діяльності		18,9	37,7	-8,4	99,5	-122,3

Таблиця 2. Динаміка показників діяльності кредитних спілок Київської області [12]

Показники	2009 рік	2010 рік
Кількість зареєстрованих кредитних спілок	17	17
Кількість членів кредитних спілок (осіб)	20 945	20 938
У т.ч. кількість членів, які мають заборгованість за кредитами на кінець періоду (осіб)	5 461	4 175
Кредити, надані членам кредитної спілки, (залишки на кінець періоду); (млн грн.)	29,9	47,2
Внески (вклади) на депозитних рахунках членів кредитних спілок (залишок на кінець періоду); (млн грн.)	17,7	25,3

даних кредитів на 36,6% у порівнянні з 2009 роком та ростом сум депозитних рахунків членів кредитних спілок на 30% у порівнянні з попереднім роком (табл. 2).

Незважаючи на зниження рівня кредитної заборгованості, сфера кредитного кооперування Київської області в загальному характеризується низьким рівнем ділової активності, що пов'язано з координацією більшості кредитних спілок в м. Києві. Якщо взяти до уваги загальну кількість кредитних спілок в Україні (672), що функціонували у 2009 році, то в столичному регіоні було зосереджено лише 2,5% компаній, тоді як в м. Києві — 72 організації, або 10,7%, що значно більше ніж в області [12]. Інакше кажучи, доступність населення області до ресурсів та послуг фінансових посе-

редників має обмежений характер, оскільки відсутня достатня кількість кредитних установ в районах та містах столичного регіону. Отже, розбудову обслуговуючої інфраструктури кредитної кооперативної системи доцільно починати саме в межах обласних асоціацій, забезпечуючи її автономність, гнучкість і доступність для безпосередніх споживачів. Багато науковців у своїх працях висвітлюють різні напрями розбудови допоміжної інфраструктури сектора кредитних кооперативів, проте в цілому вони пов'язані з належним створенням стабілізаційного фонду, бюро кредитних історій, агенції роботи з проблемними кредитами, освітнього бюро та ін.

Відповідно до інформаційних даних Територіального управління Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку в м. Києві та Київській області, фондовий ринок області представлений здебільшого закритими акціонерними товариствами (74,6%) та відкритими акціонерними товариствами (14,6%), це переважно інвестиційні фонди (658, або 29% від загальної кількості), торгові цінніми паперами (533, або 24%), інститути спільного інвестування (429, або 19%) та ін. (рис. 3).

Розглядаючи основні показники розвитку ринку цінних паперів Київської області на фоні національної та міжнародної діяльності його учасників, слід зазначити, що в цій сфері існує чимало проблем та диспропорцій, що порушують умови його ефективного функціонування. Сьогодні стабільність та перспективність фондових корпорацій все ще знаходиться під впливом таких негативних факторів, як скорочення обсягів капітальних інвестицій в Київську область, відсутність новітніх технологій торгівлі (в т.ч. торговельних систем і платформ), зниження рівня довіри інвесторів до управлінських структур області та держави, знецінення гривні та посилення девальваційних очікувань, а також неакісне розкриття емітентом цінних паперів інформації про свою діяльність.

На ринку інвестиційних послуг Київщини здійснюють діяльність досить багато фінансових компаній та посередників, в тому числі міжнародного рівня. Зокрема, у міжнародному інвестиційному співробітництві бере участь 901 підприємство та їх партнери із 60 країн світу. Найбільш відомими серед них є Міжнародна компанія "Кока-Кола Беверіджес Україна Лімітед" (Нідерланди), ВАТ "Миронівський хлібопродукт" (Німеччина, Данія), Міжнародна компанія "МАП-Чайка" (Росія, Франція), ТОВ "Продагросервіс" (Великобританія, Кіпр), ТОВ "Сіпан" (Франція), ТОВ "Ольвіга" (Голландія), Міжнародна компанія "Кен-Пак С.А." (Польща) та інші. Відзначимо також, що досить вагому частку інвестиційного потенціалу області сформовано за рахунок фінансових ресурсів міжнародних компаній. До найбільших країн-інвесторів, на які припало понад 90% загального обсягу прямих іноземних інвестицій, входять Нідерланди, Кіпр, Великобританія, Німеччина та інші (рис. 4).

Незважаючи на активну фінансово-економічну політику міжнародних організацій на інвестиційному ринку Київської області, існують негативні процеси в системі заохочень іноземних інвесторів. Стримуючими факторами активізації інвестиційних потоків виступають адміністративні перешкоди, низький рівень капіталовіддачі, ризикованість інвестиційних проектів, високий рівень оподаткування, складна система ліцензування.

Розглядаючи сферу недержавних пенсійних послуг, слід визначити сутність недержавного пенсійного забезпечення, що, на думку О. Кириленко та А. Сидорчук, проявляється через механізм добровільної участі фізичних та юридич-

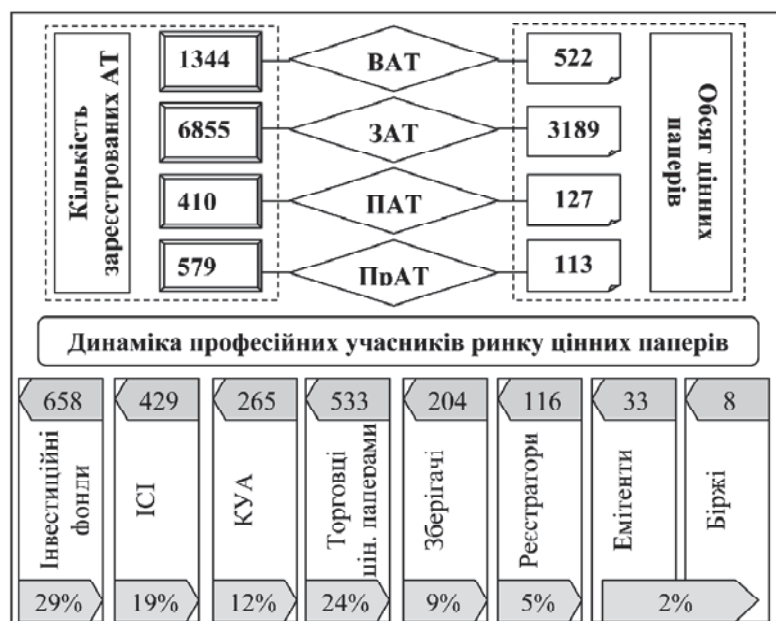

Рис. 3. Кількість та структура учасників ринку цінних паперів Київської області у 2010 році*

*Побудовано за даними: [14].

них осіб у формуванні пенсійних нагромаджень, додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється: пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками фондів; банківськими установами через укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для нагромадження пенсійних заощаджень; страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності (смерті) учасника фонду [16].

Відповідно до офіційної інформації Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, в Київській області поки ще не зареєстровано головних офісів недержавних пенсійних фондів, проте всі компанії зосереджені в м. Києві — 77 організацій, або 70% від загальної кількості в Україні [12]. Тому, з метою прискорення розвитку недержавного пенсійного забезпечення, в області створено комісію з питань законодавчого регулювання діяльності пенсійних фондів недержавної форми власності. Відзначимо, що головними напрямками роботи комісії є: сприяння широкій обізнаності населення щодо ефективного функціонування трирівневої пенсійної системи; зміцнення довіри до пенсійної системи; підвищення рівня інформаційно-роз'яснювальної роботи з питань пенсійного реформування та інші [15].

У цілому, в порівнянні з іншими регіонами України, фінансовий сектор Київської області має значно вагоміші показники та перспективи розвитку, що пов'язано, в першу чергу, з вигідним географічним положенням, акумуляцією фінансових ресурсів більш стратегічних інвесторів, вагомим попитом на послуги та продукти фінансових інститутів, регуляторною діяльністю органів державної та місцевої влади в напрямі реалізації інвестиційної політики тощо. Проте міжнародні підходи до оцінки фінансового сектора Київської області дають підстави вважати, що ефективність цієї галузі економіки є недостатньою. Це пояснюється, в першу чергу, низьким рівнем законодавчого захисту прав інвесторів, недостатньо розвинутою інфраструктурою фінансового ринку, маніпулюванням цінами, використанням інсайдерської інформації та недобросовісним ставленням фінансових посередників до клієнтів. Варто відзначити, що реформаторські підходи до удосконалення функціонування фінансового сектора України та її регіонів висвітлені у праці В. Феценко [17]. Автором сформовано низку пріоритетних завдань досконалого розвитку фінансової сфери вітчизняної економіки, основними з яких є проведення реформи державного регулювання, спрямованої на ліквідацію правових перешкод для розвитку ринку та максимального урахування інтересів його професійних учасників; підвищення рівня капіталізації фінансових установ, їх інформаційної прозорості щодо власників, продуктів, послуг та результатів; запровадження нових інститутів та технологій, сучасних принципів інвестування та методик оцінки результатів інвестиційної діяльності; створення повноцінного ринку похідних фінансових інструментів та строкових контрактів; суттєве зниження ризиків інвестиційної діяльності шляхом впровадження сучасних систем ризик-менеджменту та дієвих механізмів захисту прав і законних інтересів інвесторів та споживачів фінансових послуг; здійснення лібералізації валютного регулювання і спрощення процедур виходу на міжнародну фінансову арену.

ВИСНОВКИ

Отже, основними пріоритетами ефективного розвитку фінансового сектора Київської області можуть бути: поліпшення фінансового стану позичальників банків, забезпечення доступності для безпосередніх споживачів кредитної кооперативної системи, підвищення прозорості процесу страхового нагляду, розвиток недержавних пенсійних фондів (відповідно до умов запровадження пенсійної реформи в Україні), збільшення реальних показників платоспроможності населення, забезпечення гарантій перспективних інвестицій та зміцнення інституційної основи фінансового сектора на регіональному рівні.

Реалізація комплексних заходів удосконалення діяльності фінансового сектора Київської області повинна активізувати інвестиційні процеси, сприяти вирішенню наявних проблем всіх сегментів фінансового ринку та в цілому стимулювати розвиток національної економіки.

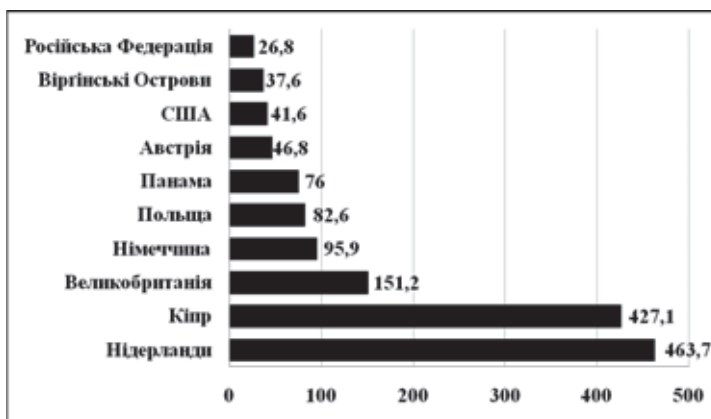

Рис. 4. Динаміка прямих іноземних інвестицій в Київську область у 2010 році (млн дол. США)*

* Побудовано за даними: [15].

Література:

1. Keynes J.M. The General Theory of Employment, Interest and Money / J.M. Keynes [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.marxists.org/reference/subject/economics/keynes/general-theory>
2. Investopedia [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://investopedia.com>
3. Бланк І.А. Основы финансового менеджмента / И.А. Бланк. — К.: Ника-Центр, 1999. — Т.1. — С. 185—259.
4. Науменкова С.В., Міщенко С.В. Сучасна модель фінансової системи: порівняльний ліз основних підходів / С.В. Науменкова, С.В. Міщенко // Фінанси України. — 2006. — № 6. — С. 44—56.
5. Коваленко Ю.М. Фінансова система і фінансовий сектор: організаційно-інституційний підхід / Ю.М. Коваленко // Фінанси України. — 2011. — № 4. — С. 75—86.
6. Коваленко Ю.М. Структура сектора фінансових корпорацій: міжнародні стандарти і проблеми вибору для України / Ю.М. Коваленко // Економіст. — 2011. — № 7. — С. 43—47.
7. Про затвердження Класифікації інституційних секторів економіки України: Наказ Держкомстату (від 18 квітня 2005 року № 96) [Електронний ресурс] Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN13863.html
8. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
9. Продовжується стабілізація ситуації у банківській системі Київського регіону [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/press/2010/07/30/243302>
10. За 2010 рік банки Київського регіону скоротили збитки майже на 20 мільярдів гривень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.golosua.com/ua/main/article/ekonomika/20110228_za-2010-god-banki-kievskogo-regiona-sokratili-ubyitki-pochti-na-20-milliardov-griven
11. Хомутенко А.В. Стан та перспективи розвитку фінансового контролю у небанківських фінансових установах України — кредитних спілках / А.В. Хомутенко // Економіст. — 2009. — № 2. — С. 49—51.
12. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>
13. Лондар С.А., Шіріян Л.В. Європейський досвід фінансового регулювання страхового ринку / С.А. Лондар, Л.В. Шіріян // Наукові праці НДФІ. — 2011. — № 1(54). — С. 89—102.
14. Офіційний сайт Територіального управління Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку в м. Києві та Київській області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kv.ssmc.gov.ua>
15. Офіційний сайт Київської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kyiv-obl.gov.ua>
16. Кириленко О.П., Сидорчук А.А. Недержавні пенсійні фонди на фінансовому ринку: Світовий досвід та реалії України / О.П. Кириленко, А.А. Сидорчук // Світ фінансів. — 2005. — № 3—4. — С. 11—13.
17. Феценко В.М. Національний фінансовий сектор в умовах глобалізації інвестиційних процесів / В.М. Феценко // Фінансовий ринок України. — 2008. — № 7—8. — С. 7—9.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2011 р.